

วิจารณ์หนังสือ : **Book Review**
“พุทธวิธีในการสอน”
Buddhist Methods Of Teaching

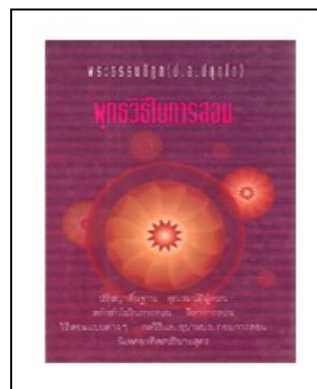
ผู้เขียน : พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

ปีที่พิมพ์ : 2556

จำนวนหน้า : 102 หน้า

สำนักพิมพ์ : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด

ISBN 974-7891-64-6

พระณัฐญ ธมมทินโน และ พระมหาดาวสยาม วชิรปณฺโญ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

Phra Nattan Dhammadinno and Phramaha Daosayam Vajirapanno
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, KhonKaen Campus, Thailand

Corresponding Author, E-mail : nattan1975@gmail.com

บทนำ

พระพุทธเจ้าทรงเป็นนักการสอนที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ทรงพระปรีชาสามารถยอดเยี่ยมในการอบรมสั่งสอน และประสบความสำเร็จในการสอนอย่างสูงสุด พระนามอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า ที่ปราชญ์ได้ขนานนาม และพุทธศาสนิกชนนิยมกล่าวเรียกกันเสมอ คือคำว่า “พระบรมศาสดาหรือพระบรมครู” ซึ่งแปลว่า พระศาสดาผู้ยอดเยี่ยมหรือผู้เป็นยอดของครู ในภาษาบาลีก็มีบทพุทธคุณถวายพระเกียรติว่า “สตาถา เทวมนุสสานิ” แปลว่า พระศาสดาของทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย และมีคำเสริมพระพุทธคุณว่า “อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ” แปลว่าเป็น สรรถิ์ฝึกคนได้ไม่มีใครยิ่งกว่า (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556 :1) ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่ามนุษย์สามารถฝึกฝนอบรมตน คือเรื่องระเบียบวินัยการควบคุมอินทรีย์ การบังคับควบคุมตนเองได้ จนกระทั่งมีกายวาจาปรกติเรียบร้อยงดงาม (ศีลสิกขา) มีสุขภาพจิตดี มีสมรรถภาพจิตดี และมีคุณภาพจิตดี มีความสุขสบายสงบเยือกเย็น มีความรักใคร่เมตตา มีความขยันขันแข็งอดทนเอื้อเฟื้อ เพื่อแม่แก่ผู้อื่น (จิตสิกขา) มีสติปัญญา รู้จักแยกแยะพิจารณา รู้จักคิด คิดได้ศึกษาเป็น รู้เข้าใจเรา เข้าใจเขา เข้าใจโลก เข้าใจชีวิต และเข้าใจสัจธรรม(ปัญญาสิกขา) เป็นการครองชีวิตอย่างประเสริฐ (พรหมจรรย์) ดำเนินชีวิต

* วันที่รับบทความ: 24 สิงหาคม 2563; วันแก้ไขบทความ 2 ตุลาคม 2563; วันตอบรับบทความ: 7 ตุลาคม 2563

Received: August 24, 2020; Revised: October 2, 2020; Accepted: October 7, 2020

ด้วยปัญญาไปตลอดชีวิต (พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), 2547 :190) ทรงสอนย้ำหลักการให้ท่านเสียสละ สงเคราะห์ในสังคมยกเลิกระบบความเชื่อถือระบบวรรณะ ตั้งคณะสงฆ์รับคนทุกวรรณะให้เข้าสู่ความเสมอภาคกันซึ่งเป็นเรื่องน่าศึกษาว่าพระพุทธองค์ทรงทำอะไร ทรงให้สิทธิแก่สตรีที่จะได้รับประโยชน์จากพุทธธรรม ทรงสั่งสอนพุทธธรรมด้วยภาษาสามัญที่ประชาชนใช้ (วินย. มหา. (ไทย) 7/181/70.) ทรงปฏิเสธโดยสิ้นเชิงที่จะทำเวลาให้สูญเสียไปกับการถกเถียงปัญหาที่เกี่ยวกับการแก่งความจริงทางปรัชญา สิ่งที่อยู่ด้วยคำพูดทรงแนะนำด้วยคำพูด สิ่งที่อยู่ด้วยการเห็น ทรงให้เขาดู ทรงสอนพุทธธรรมโดยปริยายต่างๆ เป็นอันมาก มีคำสอนหลายระดับ ทั้งสำหรับผู้ครองเรือน ผู้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคม ผู้สละเรือนแล้ว ทั้งคำสอนเพื่อประโยชน์ทางวัตถุ และเพื่อประโยชน์ลึกซึ้งทางจิตใจ ซึ่งหากมีไข่มหาบุรุษแล้วการกระทำอย่างนี้จะเกิดขึ้นมิได้เลย (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2538 : 7)

หนังสือเรื่อง “พุทธวิธีในการสอน” เกิดจากการบรรยายธรรม ของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ในขณะที่ท่านดำรงสมณศักดิ์ที่พระศรีวิสุทธิโมลี เป็นพระนักวิชาการ นักคิด นักเขียนผลงานทางพระพุทธศาสนารุ่นใหม่ มีผลงานทางวิชาการพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ผลงานของท่านที่เป็นที่รู้จัก เช่น พุทธธรรม เป็นต้น ท่านได้รับยกย่องจากทั้งในและต่างประเทศเป็นอย่างมาก ท่านเป็นคนไทยคนแรกที่ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพจากยูเนสโก (UNESCO Prize for Peace Education) เมื่อ พ.ศ. 2537 ปัจจุบัน พ.ศ. 2563 สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) เป็นเจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน ตำบลบางกระทึก อำเภอสามปราชญ์ จังหวัดนครปฐม และดูแลสำนักสงฆ์สายใจธรรมบนเทือกเขาสำโรงดงยาง ตำบลหนองแห่น อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งในหนังสือเล่มนี้ผู้ประพันธ์มีวัตถุประสงค์ที่จะกล่าวถึงความยิ่งใหญ่และพระปรีชาสามารถของพระพุทธเจ้าในด้านการสอนที่ปรากฏได้ขนานถวายและพุทธศาสนิกชนนิยมกล่าวเรียกเสมอคือคำว่า พระบรมศาสดาหรือพระบรมครู ท่านได้นำมาสรุปแสดงให้เห็นรูปลักษณะทั่วไปคือ คุณสมบัติผู้สอน หลักทั่วไปในการสอน สื่การสอน วิธีสอนแบบต่างๆ และกลวิธีและอุปมาประกอบการสอน ในเวลาต่อมาได้นำมาตีพิมพ์เป็นหนังสือดังกล่าว

โครงสร้างหนังสือ

หนังสือ “พุทธวิธีในการสอน” เป็นการบันทึกจากการบรรยายสรุป ณ วิทยาลัยครูธนบุรี เมื่อ 1 ตุลาคม 2513 พิมพ์ครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช 2530 ชื่อเดิมคือเทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า ส่วนในเล่มที่ผู้วิจารณ์นำศึกษาในครั้งนี้เป็นการตีพิมพ์ครั้งที่ 18 ในเดือน มีนาคม 2556 มีจำนวนหน้าที่มีเนื้อหา 99 หน้า รวมส่วนอื่นๆ ของหนังสือพร้อมปกหน้าและหลังทั้งหมด 110 หน้า เป็นหนังสือปกอ่อนแบบพกพา เนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ประกอบด้วย หลักการสอนและวิธีการสอน ผู้วิจารณ์ได้ศึกษารายละเอียดโดยสรุปใจความย่อของแต่ละหัวข้อดังต่อไปนี้

1. ปรัชญาพื้นฐาน กล่าวถึงสิ่งที่พระพุทธศาสนาสอนเป็นอันดับแรกก็คือ ความทุกข์ อันเป็นปัญหาที่มนุษย์ต้องรับรู้และจัดการแก้ไขโดยถูกต้องและถือว่าภารกิจของพระพุทธศาสนาและระบบการศึกษาของ

พระพุทธศาสนาคือ การช่วยมนุษย์ให้แก้ปัญหาของตนได้ความทุกข์ความเดือดร้อน และปัญหาชีวิตของมนุษย์นั้นเกิดจากต้นหาคือ ความอยาก ความต้องการ เห็นแก่ตัว เกิดจากความไม่รู้ ไม่เข้าใจ มองไม่เห็นสิ่งทั้งหลายตามที่เป็น มีทัศนคติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างไม่ถูกต้อง ซึ่งเรียกว่า อวิชชา จึงเป็นเหตุให้ไม่จัดการกับสิ่งนั้นๆ การที่จะแก้ปัญหาก็แก้ความทุกข์จึงต้องกำจัดอวิชชา สร้างวิชาให้เกิดขึ้น ภารกิจสำคัญของการศึกษาก็คือการฝึกอบรมบุคคลให้พัฒนาปัญญา ให้เกิดความรู้ความเข้าใจในข้อเท็จจริงของสิ่งทั้งหลาย มีทัศนคติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง ปฏิบัติและจัดการกับสิ่งทั้งหลายตามที่ควรจะเป็น เพื่อให้เกิดเป็นประโยชน์ตน คือ ความมีชีวิตอยู่อย่างสำเร็จผลดีที่สุดมีจิตใจเป็นอิสระ มีสุขภาพจิตสมบูรณ์และประโยชน์ผู้อื่น คือ สามารถช่วยสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ชนทั้งหลายที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมได้ ข้อสรุปที่เกี่ยวกับการสอนดังนี้

- 1) ปัญญาเป็นสิ่งสร้างสรรค์ขึ้นในตัวผู้เรียนเอง
- 2) ผู้สอนทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร ช่วยชี้นำทางการเรียน
- 3) วิธีสอน อุปาย และกลวิธีต่างๆ เป็นสื่อหรือเป็นเครื่องมือของการเรียนการสอน
- 4) อิสระภาพในทางความคิดเป็นอุปกรณ์สำคัญในการสร้างปัญญาโดยที่ปัญญาเป็นส่วนสำคัญยิ่งใน

ระบบการศึกษา จึงสมควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องปัญญาหรือความรู้ความสามารถแยกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ สุตะ คือ ความรู้จากการสดับรับฟัง หรือเล่าเรียน อ่าน รับถ่ายทอดจากแหล่งความรู้อื่น และปัญญา คือ ความรู้ประเภทเข้าใจสภาวะ รู้คิด รู้เลือกคัด วินิจฉัย และรู้ที่จะจัดการ สิ่งที่เราทำความเข้าใจอีกอย่างหนึ่งได้แก่ ลักษณะงานสอน ซึ่งแตกต่างกันตามประเภทวิชา อาจแยกได้เป็น 2 ประเภท คือ วิชาประเภทชี้แจงข้อเท็จจริง เช่น ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ เป็นต้น การสอนวิชาประเภทนี้ หลักสำคัญอยู่ที่ทำให้เกิดความเข้าใจในข้อเท็จจริง การสอนจึงมุ่งเพียงหาวิธีการให้ผู้เรียนเข้าใจตามที่สอนให้เกิดพหุสัจจะจะเป็นการใหญ่ ส่วนวิชาอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวข้องกับคุณค่าในทางความประพฤติปฏิบัติโดยเฉพาะวิชาศีลธรรมและจริยธรรมทั่วไป

2. คุณสมบัติของผู้สอน ตามแนวพุทธคุณ แยกเป็น 2 ส่วน คือ เป็นคุณสมบัติที่ปรากฏออกมาภายนอก อันได้แก่บุคลิกภาพและคุณสมบัติภายใน อันได้แก่คุณธรรมต่างๆ ได้แก่ 1) บุคลิกภาพ จะเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงมีพระลักษณะทั้งทางด้านความสง่างามแห่งพระวรกาย พระสุรเสียงที่โน้มน้าวจิตใจ และพระบุคลิกลักษณะอันควรแก่ศรัทธาปสาทะทุกประการ 2. คุณธรรม ได้แก่ ปัญญาคุณ วิสุทธิคุณ และกรุณาคุณ ซึ่งพระองค์ทรงสอนสิ่งที่จริงและเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง ทรงรู้เข้าใจสิ่งที่สอนอย่างถ่องแท้สมบูรณ์ ทรงสอนด้วยเมตตา มุ่งประโยชน์แก่ผู้รับคำสอนเป็นที่ตั้ง ไม่หวังผลตอบแทน ทรงทำได้จริงอย่างที่สอน เป็นตัวอย่างที่ดี ทรงมีบุคลิกภาพโน้มน้าวจิตใจให้เข้าใจลึกล้ำซึ้งสนิทสนมและพึงพอใจได้ความสุข ทรงมีหลักการสอน และวิธีสอนยอดเยี่ยม

3. หลักทั่วไปในการสอน ในเรื่องหลักทั่วไปของการสอน แบ่งเป็น 3 หมวด คือ

3.1 เกี่ยวกับเนื้อหาหรือเรื่องที่สอน ได้แก่ 1) สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้วไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจได้ยาก หรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ ตัวอย่างที่เห็นชัดคือ อริยสัจ 2) สอนเนื้อหาเรื่องที่ค่อยลุ่ม

ลึกลงไปตามลำดับขั้น และความต่อเนื่องกันเป็นสายลงไป อย่างที่เรียกว่า สอนเป็นอนุพุทธานุภาพ ตัวอย่างก็คือ อนุพุทธานุภาพ ไตรสิกขา พุทธโอวาท 3 เป็นต้น 3) ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ก็สอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเอง อย่างที่เรียกว่าประสบการณ์ตรง 4) สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง คมอยู่ในเรื่อง มีจุดไม่วกวน ไม่ไขว้เขว ไม่อ่านนอกเรื่องโดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องในเนื้อหา 5) สอนมีเหตุผลตามเห็นจริงได้ 6) สอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก 7) สอนสิ่งที่มีความหมาย ที่เขาจะเรียนรู้และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเอง

3.2 เกี่ยวกับตัวผู้เรียน ได้แก่ 1) รู้ คำนึงถึง และสอนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล 2) ปรับวิธีสอนผ่อนให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคล 3) นอกจากคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลแล้ว ผู้สอนยังต้องคำนึงถึงความพร้อม 4) สอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจชัดเจน แม่นยำ และได้ผลจริง 5) การสอนดำเนินไปในรูปที่ให้ผู้รู้สึกรู้ว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกันในการแสวงหาความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็นโต้ตอบเสรี หลักนี้เป็นข้อสำคัญในวิธีการแห่งปัญญา ซึ่งต้องการอิสรภาพในความคิด และโดยวิธีนี้เมื่อเข้าถึงความจริงด้วยตนเอง และมีความชัดเจนมั่นใจ หลักนี้เป็นหลักที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นประจำ และมักมาในรูปการถามตอบ 6) เอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจพิเศษเป็นรายๆ ไปตามควรแก่กาลเทศะและเหตุการณ์ 7) ช่วยเหลือเอาใจใส่คนที่มีความ

3.3 เกี่ยวกับตัวการสอน ได้แก่ 1) การเริ่มต้น คือ การนำเข้าสู่บทเรียน คือ การนำเข้าสู่บทเรียน 2) สร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่ง เพลิดเพลิน ไม่ให้ตึงเครียด ไม่ให้เกิดความอึดอัดใจ และให้เกียรติแก่ผู้เรียน ให้เขามีความภูมิใจในตัว 3) สอนมุ่งเนื้อหา มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญ ไม่กระทบตนและผู้อื่น ไม่มุ่งยกตน ไม่มุ่งเสียดสีใครๆ 4) สอนโดยเคารพ คือ ตั้งใจสอน ทำจริง ด้วยความรู้สึกรู้ว่าเป็นสิ่งมีค่า มองเห็นความสำคัญของผู้เรียน การให้เกียรติหรือเคารพความเป็นมนุษย์ของผู้เรียน ไม่ดูถูกผู้เรียน เห็นผู้เรียนง่เงาะ หรือเป็นเป็นชนชั้นต่ำ 5) ใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล ไม่หยาบคาย ขวนให้สบายใจ สละสลวย เข้าใจง่าย (อง.ปญจก. (ไทย) 22/113/159.)

4. ลีลาการสอน การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้งจำดำเนินไปจนถึงผลสำเร็จ โดยมีคุณลักษณะซึ่งเรียกได้ว่าเป็นลีลาในการสอน 4 อย่างดังนี้ 1) อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา 2) ชักจูงใจให้เห็นจริงด้วย ขวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ 3) ชโลมใจให้ชุ่มชื่น ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติ

5. วิธีสอนแบบต่าง ๆ วิธีสอนของพระพุทธเจ้ามีหลายแบบ ได้แก่ 1) แบบสาธกัจฉา หรือสนทนา 2) แบบบรรยาย 3) แบบตอบปัญหา และ 4) แบบวางกฎข้อบังคับ

6. กลวิธีและอุบายประกอบการสอน 1) การยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบ การยกตัวอย่างประกอบคำอธิบาย และการเล่านิทานประกอบการสอน ช่วยให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจน ช่วยให้จำแม่นยำ เห็นจริง และเกิดความเพลิดเพลิน ทำให้การเรียนการสอนมีรสยิ่งขึ้น 2) การเปรียบเทียบกับข้ออุปมา คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความหมายเด่นชัดออกมา และเข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะ

มักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรม เปรียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือแม้เปรียบเรื่องที่เป็นรูปธรรม ด้วยข้ออุปมาแบบรูปธรรม ก็ช่วยให้เห็นความหนักแน่น 3) การใช้อุปกรณ์การสอน 4) การทำเป็นตัวอย่าง วิธีสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะในทางจริยธรรม คือ การทำเป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอน เป็นทำนองการสาธิตให้ดู 5) การเล่นเกม เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่ การเล่นเกมและเล่นคำเป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณ 6) อุปมาเลือกคนและการปฏิบัติรายบุคคล 7) การรู้จักจังหวะและโอกาส 8) ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ 9) กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อมอาศัยปฏิภาณ

ในส่วนท้ายเล่มผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงพระสูตร คือ อาทิตตปริยายสูตร เพื่อทำความเข้าใจให้เป็นประโยชน์ในการสอน โดยแบ่งเป็น 2 ตอนคือ เนื้อเรื่องและคำอธิบายเชิงวิจารณ์เนื้อเรื่องหรือใจความของพระสูตรสรุปได้ 4 ข้อ คือ 1) สภาพที่เป็นปัญหา 2) สาเหตุ 3) ข้อปฏิบัติเพื่อแก้ไข สำหรับคำอธิบายเชิงวิจารณ์มี 2 ส่วน ดังนี้ 1) วิธีสอน สอนให้ตรงกับความถนัดและความสนใจ ให้ตรงกับระดับสติปัญญาและระดับชีวิต และ 2) หลักธรรมหรือสาระสำคัญ สรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

จุดเด่นและข้อควรนำมาพิจารณาในภาพรวม

1. ด้านโครงสร้างของหนังสือ

หนังสือ “พุทธวิธีในการสอน” ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ผู้ประพันธ์ใช้ภาษาที่อ่านแล้วเข้าใจง่าย มีการอธิบายให้ความหมายของคำศัพท์ที่เป็นภาษาบาลีควบคู่ไปพร้อมๆ กัน เนื่องจากมีการอ้างคำจำพระไตรปิฎกที่เป็นภาษาบาลีในเนื้อหาตลอดทั้งเล่ม เช่น พระนามอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้าที่ปราชญ์ได้ขนานถวายและพุทธศาสนิกชนนิยมกล่าวเรียกเสมอคือคำว่า พระบรมศาสดา หรือพระบรมครู ซึ่งแปลว่าพระศาสดาผู้ยอดเยี่ยมหรืออยู่เป็นยอดของครูในภาษาบาลีก็มีบทพุทธคุณถวายพระเกียรติว่า “สถถา เทวมนุสสาน” ที่แปลว่า พระศาสดาของทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556 :1)

ผู้ประพันธ์ได้วางเนื้อหาอย่างเป็นระบบ เป็นขั้นตอน ไม่วกวน ผู้อ่านสามารถเข้าถึงเจตนารมณ์ของผู้ประพันธ์ได้ ซึ่งสาระของหนังสือเล่มนี้ได้กล่าวถึงเรื่องราวในการสอน แต่ละประเด็นผู้ประพันธ์ได้นำเอาการสอนของพระพุทธเจ้ามาเป็นแบบอย่าง พร้อมก็อธิบายและยกตัวอย่างประกอบเช่น คุณสมบัติของผู้สอนตามแนวพุทธคุณ ในด้านบุคลิกภาพจะเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงมีพระลักษณะทั้งทางด้านความสง่างามแห่งพระวรกาย พระสระเสียงที่โน้มนำจิตใจ และพระบุคลิกลักษณะอันควรแก่ศรัทธาปสาทะทุกประการ ดังจะเห็นจากตัวอย่างที่ทราบกันทั่วไป และที่บันทึกไว้ในคัมภีร์ต่างๆ” เป็นต้น

มีบทวิเคราะห์และแสดงข้อคิดเห็นประกอบเนื้อหาไว้หลังนำเสนอแต่ละประเด็น เช่น หลักทั่วไปในการสอนมี 7 ประเด็น สอนสิ่งที่มีความหมายควรที่เขาคจะเรียนรู้และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเอง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556 :33) ดังที่พระองค์ทรงมีพระเมตตาหวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลายจึงตรัสพระวาจาตามหลัก 6 ประการ ผู้ประพันธ์ก็จะวิเคราะห์ไว้ว่า ลักษณะของพระพุทธเจ้าในเรื่องนี้คือ ทรงเป็นกาลวาที สัจจวาที ภูตวาที อุตถวาที ธรรมวาที วินัยวาที (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556 :35)

ผู้ประพันธ์ได้แสดงข้อคิดเห็นไว้ว่าการเปรียบเทียบกับข้ออุปมาน่าจะเป็นกลวิธีประกอบการสอนที่พระพุทธองค์ทรงใช้มากที่สุดมากกว่ากลวิธีอื่นใด (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556 :52) ส่วนท้ายของหนังสือเล่มนี้ผู้ประพันธ์ได้แสดงข้อคิดเห็นไว้ว่า “แม้คำสอนของพระพุทธเจ้าจะแตกต่างกันเป็นหลายระดับแต่สาระสำคัญที่เป็นแกนกลางคงเป็นแนวเดียวกันคือ การดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา หรือมีชีวิตอยู่อย่างผู้รู้จักชีวิต รู้เท่าทันกระแสโลก ไม่มัวมลาย ปล่อยตัวตกเป็นทาสของกิเลสและความทุกข์ถูกดูดลากลงไปตามกระแส แต่สามารถมีชีวิตจิตใจที่เป็นอิสระอย่างน้อยก็รู้จักที่จะกลับไปเป็นนายบังคับควบคุมกิเลสของตนไว้ในแนวทางที่พึงปรารถนาได้บ้าง โดยระลึกถึงพุทธภาษิตที่ว่า “ปัญญาชีว ชีวิตมาหุ เสฏฐ” ซึ่งแปลว่า ปราชญ์ทั้งหลายกล่าวว่า ชีวิตของผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญาเป็นชีวิตที่ประเสริฐสุด (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556 :99)

อีกประการหนึ่ง คำศัพท์หรือคำภาษาบาลี ผู้ประพันธ์ได้มีการแปลเพื่ออธิบายความหมายไว้อย่างชัดเจน ทำให้ผู้อ่านรับสารอย่างเข้าใจ เช่น “องค์คุณของกัลยาณมิตร มี 7 ประการ ได้แก่ 1) ปิโย หมายถึง น่ารัก 2) ครุ หมายถึง น่าเคารพ 3) ภาวนีโย หมายถึง น่ายกย่อง 4) วตฺตา หมายถึง รู้จักพูด 5)

วจนกขโม หมายถึง อดทนต่อด้วยคำ 6) คมกิริณจ กถ กตดา หมายถึง กล่าวชี้แจงแถลงเรื่องต่างๆ ที่ลึกซึ้งได้ และ 7) โน จฏฐาเน นิโยชเย หมายถึง ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2556 :27) ดังนั้นหนังสือเรื่อง “พุทธวิธีในการสอน” จึงเป็นหนังสือที่มีความโดดเด่นที่สามารถช่วยให้คนสมัยปัจจุบันเข้าใจในหลักธรรมได้ง่าย

2. ด้านเนื้อหาและคุณค่าวรรณกรรม

หนังสือ “พุทธวิธีในการสอน” โดยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) เป็นงานเขียนที่เกิดจากการบรรยาย ที่จะถ่ายทอดความรู้เพื่อเป็นการเผยแพร่พระสัทธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในวงกว้าง ซึ่งเป็นรากฐานแห่งสัมมาปฏิบัติที่จะนำไปสู่สันติสุขอันแท้จริง ผู้อ่านสามารถนำเอาธรรมะอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้นแสดงถึงความเป็นจริงที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ช่วยให้นุชนเข้าถึงสัจธรรม เข้าใจความเป็นไปของชีวิต และสามารถนำเอาหลักธรรมมาแก้ปัญหาชีวิตของตนเองได้ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษาและการปฏิบัติ ซึ่งช่วยสร้างความเจริญและประโยชน์สุขให้แก่ชีวิตมนุษย์ ทำให้นุชนอยู่ในโลกด้วยความสุข สงบ สันติ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านส่วนบุคคลหรือสังคมโดยรวม อนึ่ง หนังสือ “พุทธวิธีในการสอน” ผู้ประพันธ์มีเจตนารมณ์ที่จะสื่อสารถึงวิธีการสอน ซึ่งมีการเชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดประโยชน์สำหรับผู้อ่าน เหมาะสำหรับผู้ที่ประกอบวิชาชีพครูและบุคคลทั่วไป

จุดที่ควรปรับปรุงของหนังสือเล่มนี้ ผู้วิจารณ์เห็นว่า การใช้ภาษาพูดที่ไม่เป็นวิชาการ บางแห่งเป็นสำนวนเทศน์ เหมาะสำหรับเป็นหนังสือที่อ่านสำหรับคนทั่วไป แต่ไม่เหมาะที่จะเป็นหนังสือวิชาการ เพราะเป็นเอกสารที่ถอดมาจากการบรรยาย ยังมีกลิ่นอายของภาษาพูดค่อนข้างมากปะปนมาด้วย และควรปรับปรุงโดยการเพิ่มรูปประกอบที่เกี่ยวกับพุทธวิธีการสอน และการจัดรูปเล่มและการจัดย่อหน้า เพิ่มความน่าสนใจแก่ผู้อ่านมากขึ้นด้วย

สรุป

ในทัศนะของผู้วิจารณ์เห็นว่า หนังสือ “พุทธวิธีในการสอน” คือการที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้นำเสนอพุทธวิธีในการสอน ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทรงใช้กับผู้ที่ยังไม่เลื่อมใสศรัทธา ยังไม่รู้ไม่เข้าใจหลักธรรม พระพุทธเจ้าจะทรงเป็นผู้ถามนำเข้าสู่ความเข้าใจธรรม และทรงส่งเสริมให้สาวกสนทนาธรรมกัน แบบบรรยาย ทรงใช้แสดงธรรมประจำวัน ที่มีผู้ฟังเป็นจำนวนมากซึ่งเป็นผู้มีพื้นความรู้ความเข้าใจเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว และทุกคนจะรู้สึกว่พระพุทธองค์ตรัสกับตนโดยเฉพาะซึ่งเป็นความมหัศจรรย์อย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า แบบตอบปัญหา มีทั้งผู้สงสัยในข้อธรรม ถามเพราะต้องการรู้คำตอบ ถามเพื่อเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน ผู้ที่จะมาลองภูมิมาข่มมาปราบให้จนหรือให้ได้รับความอับอาย ในการตอบพระพุทธองค์ทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหา และใช้วิธีตอบให้เหมาะสมกัน พร้อมทั้งให้คำนึงถึงเหตุแห่งปัญหาด้วยแบบวางกฎข้อบังคับ เมื่อมีเหตุภิกษุกระทำผิด จนมีผู้นำความกราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์จะเรียกประชุมสงฆ์ ตรัสสอบสวนหาความจริง พร้อมทั้งดำนิชี้โทษในการทำความผิดและประโยชน์ในการทำให้

ถูกต้อง และทรงแสดงธรรมกถาที่สมควรเหมาะสมกับเรื่องนั้น พุทธวิธีในการสอนของพระพุทธเจ้านี้เป็นเอกลักษณ์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงชื่อว่าศาสนาเอกของโลก เพราะฉะนั้นจึงเห็นได้ว่าด้วยวิธีอันชาญฉลาดและมีประโยชน์แก่ผู้ฟังนี้เอง จึงทรงสามารถตั้งพุทธศาสนาจักรขึ้นท่ามกลางศาสนาเจ้าลัทธิทั้งหลายในสมัยนั้น ซึ่งล้วนแต่ต่อต้านเป็นปฏิปักษ์ต่อคำสอนของพระองค์ เสมือนดอกบัวโผล่ขึ้นท่ามกลางหนามและโคลนตม

จุดที่ควรปรับปรุงของหนังสือเล่มนี้ ผู้วิจารณ์เห็นว่า การใช้ภาษาพูดที่ไม่เป็นวิชาการ บางแห่งเป็นสำนวนเทศน์ เหมาะสำหรับเป็นหนังสือที่อ่านสำหรับคนทั่วไป แต่ไม่เหมาะที่จะเป็นหนังสือวิชาการ เพราะเป็นเอกสารที่ถอดมาจากการบรรยาย ยังมีกลิ่นอายของภาษาพูดค่อนข้างมากปะปนมาด้วย และควรปรับปรุงโดยการเพิ่มรูปประกอบที่เกี่ยวกับพุทธวิธีการสอน และการจัดรูปเล่มและการจัดย่อหน้า เพิ่มความน่าสนใจแก่ผู้อ่านมากขึ้นด้วย

เอกสารอ้างอิง

- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2538). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2556). พุทธวิธีการสอน. (พิมพ์ครั้งที่ 18). กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวย จำกัด.
- พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตฺโต). (2547). พุทธศาสตร์ร่วมสมัย 2. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.